

Кримінальне провадження щодо
злочинів, пов'язаних із окупацією
Криму та конфліктом
на Донбасі, за процедурою **in absentia**:
сучасний стан і перспективи
вдосконалення

Микола Мазур

суддя Верховного Суду,

кандидат юридичних наук, доцент

Дисклеймер

Зміст цієї презентації та висловлене під час вебінару не можна вважати офіційною позицією Верховного Суду чи всіх суддів.

Під час вебінару спікер має на меті в першу чергу окреслити низку проблем, пов'язаних із процедурою *in absentia* за чинним КПК, а також можливі шляхи їх вирішення задля забезпечення її ефективності та повної відповідності європейським стандартам прав людини, але намагатиметься утриматися від категоричних суджень щодо питань, які ще можуть постати на розгляді Верховного Суду. Крім того, автор в принципі не виключає, що він може змінити повністю або певною мірою свою думку з тих чи інших питань внаслідок подальшого вивчення цієї проблематики або з урахуванням специфічних обставин конкретного кримінального провадження, яку можливо буде розглядати.

Наведений далі матеріал ґрунтується не тільки на власних роздумах спікера, але й включає результат спільної роботи цілої низки експертів, які брали участь у професійній дискусії **JustTalk** з цієї проблематики, проведеної Міжнародним Фондом «Відродження».

In absentia – що це?

In absentia – це спеціальна процедура кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду) за відсутності обвинуваченого

Розгляд за відсутності обвинуваченого за чинним КПК:

- 1) видалення обвинуваченого тимчасово або на весь час судового розгляду (*ч. 1 ст. 330 КПК*);
- 2) спрощене провадження щодо кримінальних проступків (*ст. 381-382 КПК*);
- 3) спеціальне досудове розслідування та спеціальний судовий розгляд «*in absentia*» (*ст.ст. 297-1 – 297-5, ч. 3 ст. 323 КПК*)

Навіщо потрібна процедура «*in absentia*» ?

Ця процедура запроваджена Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року.

Мета законопроекту (згідно з пояснювальною запискою):

«Проект Закону підготовлено з метою забезпечення принципу невідворотності покарання у випадках, коли підозрюваний (обвинувачений), знаходячись поза межами України, переховується від органів слідства та суду, ухиляючись від кримінальної відповідальності, та задля підвищення ефективності розслідування окремих злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки, а також забезпечення конфіскації майна за їх вчинення».

Ключові питання

- Чи досягається мета кримінального провадження?

(Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура – ст. 2 КПК)

- Чи досягається мета покарання (зокрема, перевиховання)?

(Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами – ст. 50 КК).

- Чи можливо забезпечити права обвинуваченого?

(рівність сторін і змагальність процедури, право на особисту участь, право на ознайомлення з матеріалами провадження, право на ефективний захист, право на оскарження тощо)

= Ефективність провадження vs Право на справедливий суд

Міжнародні стандарти

Рішення ВП ЄСПЛ – «Сейдовіч проти Італії»

(Sejdovic v. Italy, заява № 56581/00, 1 березня 2006 р.)

Заочне постановлення вироку щодо заявника, котрого неможливо було знайти і котрого визнали таким, що переховується. Заявнику не було зроблено жодного повідомлення про притягнення до кримінальної відповідальності, а в подальшому він не мав передбачених законом ефективних засобів для поновлення строку на подання апеляційної скарги або на проведення нового судового розгляду - **порушення ст. 6 Конвенції.**

Зауваження: ЄСПЛ зазначив, що у випадку, коли, як у даній справі, особа була визнана винною внаслідок провадження, що призвело до недотримання вимог статті 6, то нове провадження або поновлення провадження на прохання зацікавленої особи є, загалом, належним засобом для усунення встановленого порушення.

Міжнародні стандарти

ЄСПЛ щодо права брати участь у слуханні:

- право брати особисту участь у слуханні прямо не передбачено ст. 6 Конвенції, але на це вказують предмет і мета цього положення, тому таке право має першорядне значення з точки зору досягнення інтересів справедливого правосуддя;
- однак це право не є абсолютним і ст. 6 Конвенції не буде порушена в разі відсутності обвинуваченого за умови:
  - 1) обвинувачений прямо чи непрямо відмовився від цього права;
  - 2) держава продемонструвала старання, але безуспішні спроби вручити повідомлення;
- недоліки провадження *in absentia* можуть бути виправлені шляхом гарантування засудженому права на перегляд вироку або новий розгляд справи.

Міжнародні стандарти

Рішення ЄСПЛ – «Санадер проти Хорватії»

(*Sanader v. Croatia*, заява № 66408/12, 12 лютого 2015 р.)

- кримінальна справа стосувалася обвинувачення в тяжких військових злочинах
- особа була оголошена в розшук, оскільки перебувала на окупованій території поза контролем Хорватії
- не було відомостей про те, що заявник був своєчасно повідомлений про розгляд
- заявник міг ініціювати новий розгляд лише, якщо б повернувся до Хорватії та, по суті, пожертвував своєю свободою

Висновок ЄСПЛ:

- саме по собі заочне провадження не порушує Конвенцію
- порушення полягає в непропорційній вимозі пожертвувати свободою заради нового розгляду

Міжнародні стандарти

Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи

(75)11 від

19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого»:

Розгляд може бути проведений у відсутності обвинуваченого:

- за умови своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання йому достатнього часу для підготовки захисту;
- наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення;
- за умови проведення розгляду в загальному порядку і наданні захисту права втручатися в цей процес;
- за умови забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення;
- за умови надання особі права на оскарження судового рішення;
- за умови забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо його відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які він не міг повідомити уповноважені органи.

Міжнародний досвід

- процедури *in absentia* передбачені в кількох країнах ЄС (Болгарія, Данія, Естонія, Італія, Чехія, Німеччина, Швейцарія);
- як правило, такі процедури застосовуються щодо нетяжких злочинів, хоча є виключення;
- у Німеччині існують механізми спонукання до явки в суд (тимчасова конфіскація майна та гарантії недоторканості)

Міжнародний досвід процесу щодо збиття авіалайнера МН17 у Нідерландах:

- повідомлення здійснювала сторона обвинувачення, а не суд;
- одному обвинуваченому повідомлення вручено офіційно через органи влади Росії;
- іншим обвинуваченим повідомлення відправлялися неофіційними каналами (через «Вконтакте», месенджери (надіслано посилання документ, розміщений в Інтернеті), здійснено телефонний дзвінок (проведено експертизу голосу) тощо);
- повідомлення містить інформацію про те, де можна дізнатися про наступні дати судових засідань, та як зв'язатися з прокурором щодо будь-яких питань;
- повідомлення містить необхідну довідкову інформацію щодо процедури та прав обвинуваченого та наслідків їх неявки.

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 2 ст. 7 КПК:

«Сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*)».

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 2 ст. 297-1 КПК:

«Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, 116, 118, частинами другою - п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, **який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.**

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 20-1 Перехідних положень КПК (з 2016 року до 27 листопада 2018 р.):

«спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями ... Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, чи який понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно якого наявні фактичні дані, що він перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції».

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 1 ст. 297-5 КПК:

«Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом».

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 3 ст. 323 КПК:

«Судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у частині другій статті 297-1 цього Кодексу, може здійснюватися за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

...

Участь захисника у спеціальному судовому провадженні є обов'язковою».

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 3 ст. 323 КПК:

«Повістки про виклик обвинуваченого у разі здійснення спеціального судового провадження надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. Інформація про такі документи та повістки про виклик обвинуваченого обов'язково публікуються у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження згідно з положеннями статті 297-5 цього Кодексу. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження обвинувачений вважається належним чином ознайомленим з її змістом».

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 5 ст. 374 КПК:

«У разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (in absentia), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження».

Законодавство і практика в Україні: стан

ч. 3 ст. 400 КПК:

«Якщо апеляційну скаргу подано обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження, суд поновлює строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин, передбачених статтею 138 цього Кодексу, та надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції з дотриманням правил, передбачених статтею 399 цього Кодексу».

Законодавство і практика в

Україні - проблеми
вимога щодо встановлення у міждержавний та/або міжнародний розшук фактично блокує цю процедуру на даний час

- механізми повідомлення про зміст обвинувачення та дату й місце судового розгляду є недосконалими і неефективними (остання адреса може бути невідома або знаходитися на непідконтрольній території, проблема з повідомленням при обміні тощо)
- позиція деяких правників: чинні положення щодо спеціального судового розгляду не поширюються на етап підготовчого засідання, тому неможливо провести таке засідання без обвинуваченого
- неефективні механізми оскарження для обвинуваченого/засудженого

Законодавство і практика в Україні: шляхи вирішення

- вимогу щодо оголошення у міждержавний та/або міжнародний розшук замінити оголошенням у розшук
- механізми повідомлення про зміст обвинувачення та дату й місце судового розгляду мають передбачати інформування не через засоби масової інформації, а через Інтернет, а також усіма доступними засобами, включаючи месенджери, профілі в соціальних мережах, телефонні дзвінки з проведення експертизи голосу тощо; крім того, про зміст обвинувального акта та першу дату судового засідання обвинуваченого має інформувати сторона обвинувачення, а в повідомленні має бути довідкова інформація про те, як і де дізнатися про наступні судові засідання або як зв'язатися з представниками сторони обвинувачення чи суду для реалізації своїх прав)
- уточнити положення щодо підготовчого судового засідання
- забезпечити ефективні механізми оскарження чи нового розгляду для обвинуваченого/засудженого, щодо якого немає переконливих даних про його своєчасне повідомлення або який доведе, що не міг скористатися правом на особисту участь чи залучення захисника за власним вибором